

ging dertig dagen de cel in, maar kwam daar ongebroken uit. Als kandidaat voor de BCS nam hij deel aan de kamerverkiezingen van 1917. Dat hij niet werd gekozen speet hem achteraf niet, zijn inzichten wijzigden zich allengs: verzet tegen de bestaande maatschappelijke structuren moesten buiten het parlement om georganiseerd worden. De Jongs overgang naar het anarchisme kondigt zich aan. Aan het begin van zijn religieus-anarchistische periode, beschreven in hoofdstuk vier, staat zijn afscheid van de hervormde kerk. Hij brak tevens met de BCS en stichtte met anderen de BRAC (Bond van Religieuze Anarcho-Communisten). In zijn standpunten schuift hij steeds meer naar de linkerzijde van het politiek-maatschappelijke spectrum. Zijn religieuze en financiële 'Pella' wordt de Bussumse afdeling van de Nederlandsche Protestantenbond. In deze deftig-fatsoenlijke en liberale club groeiden allengs de spanningen door De Jongs onverholen pleidooi voor een radicaal socialisme. Het vrije huwelijk dat hij na de scheiding van zijn eerste vrouw aanging met Liz Harmeyer droeg daaraan [nl. die spanningen] bij. Het slothoofdstuk, 'De Onafhankelijke (Open) Religieuze Gemeenschap (1935-1970)' geeft op blz. 102 zijn programma uit de laatste levensfase. Interreligieuze gezindheid, humaniteit, wederkerige opvoeding en bestrijding van tirannie en militarisme vormen het culminatiepunt in een ontwikkeling die, op de noemer van religiositeit, wordt gekenmerkt door het zoeken naar evenwicht tussen individu en gemeenschap. Daarbij kreeg het individualisme het meeste gewicht, want De Jongs vrijheidsdrang bleek toch sterker dan zijn sociale bewustzijn. Karakteristiek in dit verband is zijn zelfbeeld: 'meer profeet dan priester' leest men op blz. 104.

Dit alles wordt door Noordegraaf helder uit de doeken gedaan. 'Zo wordt een onderbelicht stuk kerk- en maatschappijgeschiedenis in beeld gebracht' meldt het achterplat. En zo is het!

Evert Overeem, *Prof. Herman Ridderbos en het Gereformeerd Weekblad (1945-1982)*, Kok. Kampen 1998. 265 blz. ISBN 90 242 9357 x. f 37,50
– Lodewijk Winkeler

Prof.dr. H.N. Ridderbos, hoogleraar Nieuwe Testament aan de Theologische Hogeschool van de Gereformeerde Kerken te Kampen, vulde tussen 1945 en 1982

in het *Gereformeerd Weekblad* de rubriek 'Van week tot week'. De achterflap deelt ons mede: 'De Harense predikant Evert Overeem haalt de artikelen van Herman Ridderbos tevoorschijn en vat ze samen.' Dat is precies wat er in dit boek gebeurt. Na twee inleidende biografische hoofdstukken (p. 16-64, het ontstaan van het *Gereformeerd Weekblad* wordt in de Inleiding afgedaan) geeft Overeem een samenvatting van een deel van de artikelen van Ridderbos. Het selectie criterium is volstrekt onduidelijk. Zo heeft Ridderbos, deelt de auteur ons mee, altijd een voorliefde gehad voor de zending, maar 'de artikelen over de zending vind ik echter door hun tijdgebondenheid minder interessant'. Een nauwelijks te verantwoorden criterium. Is Ridderbos' denken over de Vrijmaking of over de oecumene dan niet tijdgebonden? Of zijn opvattingen over de verhouding met de Zuid-Afrikaanse kerken? Dit is niet het enige onbereflecteerde criterium waar de auteur zijn knipselcollectie mee beoordeelt. Ook oordelen als 'zijn tijd vooruit', 'defensieve houding' worden niet nader beargumenteerd. Het argumentatief dieptepunt is te vinden op p. 109, waar de auteur kennelijk bang is dat de lezer de artikelen van Ridderbos uit de periode 1945-1961 niet 'vernieuwend' zou kunnen vinden.

'Heel veel artikelen over het Schriftgezag, het koninkrijk Gods, en Paulus zijn buiten beschouwing gebleven', nee, dit keer niet vanwege hun tijdgebondenheid, maar 'omdat de inhoud van deze artikelen in de dikke boeken van Ridderbos terechtgekomen is, die voor ieder toegankelijk zijn. In dit boek gaat het erom, materiaal dat niet meer algemeen toegankelijk is bloot te leggen. Wie met deze keuze rekening houdt zal niet gauw beweren dat Ridderbos niet vernieuwend bezig is geweest.' Kijk maar, er staat niet wat er staat, dichtte Nijhoff al.

J.W.M. Peijnenburg, *Joannes Zwijzen, bisschop, 1794-1877*, Stichting Zuidelijk Historisch Contact. Tilburg 1996, XIV, 494 blz. ISBN 90-70641-54-2
– Jan Brabers

Joannes Zwijzen (1794 – 1877) geldt als dé vormgever van de katholieke kerk in Nederland. De eerste aartsbisschop na het herstel van de bisschoppelijke hiërarchie in 1853, tegelijk de eerste bisschop van 's-Hertogenbosch, gaf de Nederlandse kerkprovincie in het